

Draagkracht maakt het verschil in participatiesamenleving

Cas Smithuijsen Het sinds Prinsjesdag 2013 in opgang zijnde begrip burgerparticipatie krijgt in de cultuursector gestalte in het profijtbeginsel: als mensen kunstaanbod belangrijk vinden, moeten ze daar zelf meer voor over hebben of verantwoordelijkheid voor nemen. Vooral de hogere cultuur lijkt hiervan op langere termijn te profiteren.

Tegenover de pijler van capaciteit staat die van participatie. De pijler capaciteit brengt de omvang van het cultuuraanbod in kaart: het geheel van productiekapitaal, voorzieningen, distributiekanaal en alle arbeidskrachten die binnen dit hele arrangement een functie hebben. In de tegenoverliggende pijler participatie huizen de gebruikers van het brede scala aan cultuuraanbod. Dat gebruik is af te lezen uit cijfers rondom bezoek, beoefening en besteding van tijd en geld.

Bezoek, beoefening en besteding

In de Cultuurindex Nederland 2005-2011 stijgt de score van capaciteit en daalt die van participatie, een lijnenspel dat duidt op verwijdering. Dat beeld is niet typisch Nederlands: we zien een vergelijkbare verwijdering tussen vraag en aanbod in de Amerikaanse Arts Index. De verklaring voor de wijkende lijnen zit vooral in de vrij algemeen geldende gewoonte om productie

van cultureel aanbod te stimuleren los van de vraag of er wel een evenredige behoefte is aan dat aanbod. In vele landen is het cultuurbeleid de afgelopen decennia voornamelijk aanbodbeleid geweest. Maar in Nederland stond dat aanbodbeleid – anders dan in ieder geval Amerika – ook nog eens in het teken van de verdelende rechtvaardigheid. We komen dat principe vaker tegen in *De Staat van Cultuur*. Verdelende rechtvaardigheid impliceert een gelijkmatige spreiding van accommodaties en verwante voorzieningen over het land, waar nodig gestimuleerd met subsidies. Maar het feitelijke gebruik van de eenmaal gerealiseerde infrastructuur laat zich veel moeilijker door beleid realiseren: men kan het paard naar de waterkant brengen, maar het niet dwingen te drinken. De laatste decennia hebben overheden meer oog gekregen voor de afnamekant en geprobeerd daar programma's voor te ontwikkelen, zoals het stelsel van cultuureducatie in het basis-

en voortgezet onderwijs en het Fonds voor Cultuurparticipatie dat met subsidies deelname stimuleert.

De artikelen in deze pijler behandelen vragen als: hoeveel Nederlanders bezoeken voorstellingen en exposities? Wat besteden ze aan de aankoop van muziek op geluidsdragers of via het internet? Zit er verschil in deelname tussen het klassieke en populaire aanbod? Hoeveel mensen doen aan amateurkunst en verandert dat nog in de loop van hun leven? Hoeveel buitenlandse toeristen brengen een bezoek aan Nederlandse musea? En doen zich in al die bezoek-, bestedings- en beoefeningspatronen door de jaren heen verschuivingen voor?

Beschikbaarheid van tijd en geld

Er is nog steeds een onderscheid waarneembaar tussen een populaire cultuur waaraan in beginsel alle sociale lagen, inclusief de hoger opgeleiden, deelnemen, en een 'hoge' cultuur die onverminderd het min of meer exclusieve domein van hoger opgeleiden is. De cultuurdeelname, uitgedrukt in het percentage bezoekers van de totale bevolking, is onder beide groepen gedurende de indexperiode 2005-2011 ongeveer stabiel gebleven, alleen de belangstelling voor musea en bioscopen nam duidelijk toe. De verschillende klassieke podiumkunsten trokken in 2011 gemiddeld 15 procent van de Nederlandse bevolking; voor de populaire podiumkunsten was dit 34 procent, met een uitschieter naar 61 procent voor de bioscopen. Musea werden bezocht door 49 procent van de Nederlanders. Musea zijn ook erg in trek bij buitenlandse bezoekers.

Cultuurdeelname is onderdeel van vrijetijdsbesteding. Het aantal vrije uren waarin ook cultuur moet worden ondergebracht, is eindig. De druk om de beschikbare uren optimaal te benutten heeft vooralsnog geen vat op het tijdsintensieve bezoek aan musea of podia. Ook bij cultuur-

toerisme doet de toegenomen tijdsdruk zich nog niet voelen; men heeft tijdens vakanties voldoende tijd voor bestemmingen waaraan men daarbuiten misschien niet toekomt: theaters, musea en historische gebouwen. Door de economische crisis blijven Nederlanders dichter bij huis, en daarvan profiteert het binnenlandse aanbod. Het internationale toerisme – ook aangetrokken door het Nederlandse kunstaanbod – heeft de afgelopen jaren mede bijgedragen aan de stijging van het cultuurbezoek.

Het gebruik van internet neemt toe. Dat heeft invloed op de aard van de cultuurdeelname. Vroeger was de gang naar de bibliotheek de enige manier om een boek te lenen. Bibliotheken worden nu steeds meer virtueel bezocht, wat ten koste van het aantal fysieke gebruikers gaat. Internet wordt ook ingeschakeld om snel informatie in te winnen over het cultuuraanbod, of om theaterboekingen te doen. Maar het is ook een kanaal waarlangs cultuurproducten in minder tijd kunnen worden aangeschaft – denk aan het downloaden van tekst-, film- of muziekbestanden. Dat laatste is ook nog eens goedkoop of zelfs gratis, en dat speelt ook mee. Want naast tijd blijkt geld in toenemende mate een beperkende factor voor cultuurdeelname te zijn. Er werd in 2011 via galleries aanmerkelijk minder kunst gekocht dan in 2005. Ook op andere velden van culturele consumptie laat de index een dalende lijn zien. Die daling valt te verklaren uit het feit dat teruglopende verkoop van boeken en cd's in de onderzochte jaren niet werd gecompenseerd door een stijgende aankoop van digitale producten zoals downloads van muziek of e-books. Er zijn echter signalen dat het einde van de dalende trend in zicht is.

Daarentegen werd maximaal geprofiteerd van de Museumkaart: in 2005 werden er zo'n 300.000 verkocht, in 2011 een aantal van 800.000 – en in 2013 is de miljoenste kaarthouder in

zicht. De kaart biedt de houder een jaar lang ongelimiteerd toegang tot de aangesloten musea.

Deelname versus participatie

Participatie omvat méér dan louter het bezoek van voorstellingen of de aankoop van schilderijen of cd's. Zeker sinds Prinsjesdag 2013 wordt participatie nogal vereenzelvigd met het ruimere begrip van burgerparticipatie. Mede in samenhang met de terugtrekkende overheid groeit onder maatschappelijke groepen – niet alleen politici – de overtuiging dat de richting waarin de samenleving zich ontwikkelt, meer moet worden aangegeven door het samenspel van maatschappelijke organisaties en veel minder door een allen bestierende en alles financierende overheid. In de culturele sector krijgt deze gedachte gestalte in het profijt-beginsel: als mensen een bepaald kunst-aanbod belangrijk vinden, dan moeten ze daar zelf ook meer voor over hebben, of nog sterker: verantwoordelijkheid voor nemen.

Verantwoordelijkheid nemen kan door geld of goederen te geven. Geefgedrag wordt sinds enkele jaren door de bewindspersonen van Cultuur aangewakkerd, niet in de laatste plaats ter compensatie van wegvallende subsidies. Geven moet volgens hen ook worden aangemoedigd omdat het een indicatie is van een maatschappelijk draagvlak voor cultuur. Want zonder maatschappelijk draagvlak kunnen politieke bestuurders hun optreden in de culturele sector niet legitimeren. Maar in het draagvlak en het geefpatroon rondom cultuur toont zich wel de werking van draagkrachtverschillen. Een beperkte groep grote donoren brengt het leeuwendeel van de giften op. Op het middenniveau zijn groepen cultuurvrienden actief. Ook de vrijwilliger neemt zijn verantwoordelijkheid door zijn tijd en expertise zonder tegenprestatie beschikbaar te stellen. En via de sociale media verzamelt

zich om de kunstinstituten en culturele instituties een grondleger van honderdduizenden virtuele fans. Die laatste groep doneert nauwelijks in geld, wel in zoets als afhankelijkheid, via internetbezoeken. Juist door draagkrachtverschillen houdt het economische draagvlak voor cultuur geen gelijke tred met het maatschappelijke draagvlak daarvan.

Cultuur in de levensloop

We zien in de index zoals gezegd een zekere verwijdering tussen aanbod en vraag. Wat daarbij ook speelt is de zogenaamde culturele competentie: het vermogen om cultuur te begrijpen, emotioneel in te kunnen voelen, te kunnen waarderen. Het wordt vrij algemeen aangenomen dat cultuuroverdracht op jonge leeftijd bepalend is voor de cultuurdeelname in de rest van het leven. Dat gegeven maakt het bevorderen van de vraag naar cultuur complexer dan stimulering van het aanbod. Bij de een ontwikkelt zich een sterkere vraag naar cultuur dan bij de ander. En is er eenmaal sprake van actieve cultuurdeelname, dan kan die in de loop van het leven nog van belang en intensiteit wisselen: terwijl minder mensen op oudere leeftijd musiceren, gaan ze juist in groteren getale met beeldend materiaal aan de gang. Echter, zij die blijven musiceren doen dat juist weer veel fanatieker dan beoefenaren van andere disciplines. Afgezien van deze samenhangen kiezen amateurkunstbeoefenaren meer en meer hun eigen pad en wordt het ook steeds minder voorspelbaar hoe dat pad gaat lopen. Tegelijk valt er een teruggang te signaleren in het aantal actieve kunstbeoefenaren. De teruglopende bestedingsruimte onder Nederlandse huishoudens ten gevolge van de economische crisis zal daar vermoedelijk een rol bij spelen.

Cas Smithuijsen

is directeur van de Boekman-
stichting

Conclusie

De stand van de cultuurdeelname is af te lezen uit cijfers met betrekking tot bezoek, beoefening en besteding van geld en tijd.

Het passieve bezoek blijft op peil, neemt zelfs iets toe. Die toename lijkt vooral te danken aan een groeiende bezoekfrequentie van bestaande bezoekers van musea en bioscopen en een gestaag aantrekkend internationaal cultuurtoerisme en niet zozeer aan een toename in maatschappelijk bereik. De opgaande lijn in deelname contrasteert met de neergaande lijn in de consumptie van cultuurproducten. Wel trekt de markt voor e-books en betaalde downloads van muziek de laatste tijd aan. De actieve beoefenaren verliezen terrein, met name in het georganiseerde amateurveld. Het lijkt erop dat de bestaande organisaties onvoldoende aansluiten op de snelle veranderingen in de wereld van de amateurs. Daarnaast voltrekt zich juist in de amateurkunstbeoefening een revolutie ten gevolge van digitalisering en de toenemende gebruiksmogelijkheden van internet. Die mogelijkheden komen tegemoet aan de individuele wensen van de amateurkunstbeoefenaar. Bovendien is het gebruik ervan tijd- en kostenbesparend.

Waar de overheid als pleitbezorger voor de participatiesamenleving nu een grotere verantwoordelijkheid bij donateurs en vrienden rondom kunstinstellingen legt, zien we ten gevolge van opletende draagkrachtverschillen uiteenlopende posities op het culturele draagvlak. De hogere en middeninkomens steunen de hoge kunst met giften en donaties. Als lagere inkomens hun culturele betrokkenheid al laten zien, dan kiezen zij eerder voor bestedingen die direct profijt opleveren.